

Курінний Олексій, здобувач Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Принцип самовизначення народів: позиція Руху

Дану доповідь присвячено розгляду історико-політичних та соціальних чинників, що впливали на позицію керівництва й ідеологів Народного Руху України (надалі – НРУ) щодо визнання, відображення у власних програмних документах, теоретичної розробки та практичної підтримки принципу самовизначення народів. Окрім того, буде здійснено прогнозування імовірної політичної лінії Руху в сучасну епоху активізації процесів радикальної та навіть збройної боротьби за самовизначення та підтримки визвольних прагнень окремих народів – в умовах загальносвітової політики «подвійних стандартів», а також орієнтації провідних держав передусім на власні геополітичні інтереси. В даному контексті буде здійснено огляд історичних прецедентів реалізації Українським народом та окремими етномовними групами на території України свого права на самовизначення, дослідження основних світових доктринальних та впроваджуваних на практиці тенденцій щодо визнання й реалізації даного права в наш час. Нарешті, для НРУ буде сформульовано і запропоновано оптимальну, засновану на засадах поєднання верховенства права та державницької доцільності позицію України – щодо можливого визнання Україною даного права за народами та застосування його у специфічних українських реаліях із максимальним захистом власних інтересів як держави і водночас врахуванням потреб етномовних спільнот, які прагнуть або можуть прагнути до такого самовизначення.

На сьогодні право народів на самовизначення беззаперечно стало надзвичайно важливим принципом міжнародного права, будучи доктринально розробленим впродовж декількох століть, а також закономірно відображеним у низці важливих міжнародно-правових актів та національних законодавствах держав протягом другої половини ХХ століття. Однак хоча

право націй на самовизначення є загально визнаним в міжнародному праві принципом, впродовж останніх десятиліть спостерігались, та ще більш посилюються нині суперечності його тлумачення як в доктрині, так і на нормативному рівні.¹ Отже, названий принцип все ще не утвердився остаточно в якості імперативної норми *jus cogens*, будучи визнаний спірним, суперечним принципу територіальної цілісності держав.

При цьому у вітчизняній українській і сучасній російській доктринах низка вчених намагалася розмежувати ці принципи. Найбільш вдало з наукової точки зору це здійснив російський вчений і публіцист О.Тарасов, обмеживши імперативу вимогу збереження територіальної цілісності держав обставинами зовнішньої агресії щодо держави з боку сусідів, санкціонувавши цим можливість самовизначення народів у внутрішньодержавних взаємовідносинах, а також визначивши порушення даного принципу як масове порушення прав людини.² Для П.М. Рабіновича взаємозалежність прав людини та прав нації теж є очевидною: будь-яке порушення прав нації неминуче тягне за собою порушення прав людей, котрі до цієї нації належать, з іншого боку порушення прав людини може відбуватися і через її національність.³ На подібних ідеологічних позиціях перебуває український науковець Баймуратов, що визнає можливість самовизначення за всіма етносами (націями) та народами (поліетнічними чи моноетнічними), які цього забажають, хоча реальне право на реалізацію самовизначення виникне лише у тих народів, котрі активно борються за здобуття незалежності. Також у вітчизняній науковій літературі у праці В.Г. Буткевича висловлено думку про те, що право народу і нації розпоряджатися власною долею в період деколонізації не позбавляє права на відокремлення і утворення самостійної держави⁴. Зазначені доктринальні пошуки набули особливої актуальності по завершенню деколонізації, підписанні Заключного акту Наради з безпеки і

¹ Дамдинов Б.Д. К вопросу о праве народов на самоопределение: Проблемы субъекта, содержания и форм реализации // Сибирский Юридический Вестник. – 2005. – № 2. (law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1226741).

² Тарасов О. Право народов на самоопределение как фундаментальный демократический принцип // Свободная мысль-XXI – 2002. – №9.

³ Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Навчальний посібник. – К.: Атіка. – 2001. – С.19.

⁴ Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії. – К.: Либідь, 2002. – С.239.

співробітництва в Європі 1975 року, а надто – розпаду соціалістичних багатонаціональних федерацій (СРСР, СФРЮ, Чехословаччини).

В історичних та суспільно-політичних реаліях України принцип самовизначення повсякчас був важливим, хоч і не завжди усвідомленим або чітко сформульованим, ідеологічним підґрунтям національного відродження. На нашій землі ідея самостійного впорядкування свого національного життя мала розвиток протягом усього XIX століття, еволюціонуючи від необхідності відновлення прав та вольностей Гетьманщини – через створення федерації слов'янських народів, до утвердження ідей українського іредентизму а надалі й закономірно до необхідності оформлення української автономії в етнографічних межах. Ще «Весна народів» 1848 р. дала змогу висунути в Галичині ідею територіальної автономії українців Австрії. До 1918 р. ідея автономізму залишалася основою мінімальної політичної програми українців Австро-Угорщини. Так, створена 1890 р. перша українська політична партія Галичини – Русько-Українська Радикальна партія в справах політичних прагнула встановлення у внутрішній політиці Австрії «правдивого автономізму» («Програма мінімальна» п. б, пп. 1.3). В 1895 р. її програму було доповнено пунктом щодо необхідності «повної політичної самостійності» та щодо доцільності «утворення окремої руської політичної території ...з якнайширшою автономією» (на початку XX століття послідовно розвинутим в ідею федералізму «національних територій» імперії).⁵ За три роки до цього загальні збори заснованої ще 1885 року Народної Ради затвердили свій засадничий документ – «Народну програму», п. 7 якої свідчив про перебування організації «на становиську самостійності народу руського»⁶. В 1899 р. було створено Українську Національно-Демократичну партію (УНДП), керівний орган якої 5 січня 1900 р. заявив: «Ідеалом нашим повинна бути незалежна Русь-Україна, в якій би всі частини

⁵ Програма Української (Русько-Української) радикальної партії // Українські політичні партії кінця XIX – початку XX ст.: програмові і довід. матеріали / Упоряд. В.Ф. Шевченко та ін. – К.: Констатинг, Фенікс, 1993. – С. 10 – 14.

⁶ Програма Народної Ради // Там само. – С. 7.

нашої нації з'єдналися в єдину новочасну культурну державу...».⁷ Саме тому закономірно, що 1916 р. надпартійна організація Загальна Українська Рада, створена у Відні завдяки співпраці наддністрянських і наддніпрянських політичних сил, проголосила офіційно своєю метою становлення українського народу як «самостійного господаря на своїй землі».⁸ Як бачимо, австрійські українці станом на початок Першої світової війни вже сповна відчували себе спільнотою, яка прагне самостійності. На території Наддніпрянщини основними послідовниками ідеї політичної самостійності були Микола Міхновський, Вячеслав Липинський і Дмитро Донцов, причому Міхновський найпершим у Наддніпрянщині став на позиції самостійництва.⁹

Відомо, що споконвічні прагнення українців до самовизначення, здобуття національних прав і встановлення української державності, стали духовними джерелами НРУ. Провідні принципи самовизначення української нації, вийшли на передній план в Україні наприкінці 80-х років ХХ століття, а згодом увійшли до програми НРУ, маючи своє теоретичне підґрунтя в ідеологічних постулатах українського національного відродження, сформульованих Тарасом Шевченком, Пантелеймоном Кулішем, Михайлом Драгомановим, Іваном Франком, Миколою Міхновським, Михайлом Грушевським, Вячеславом Липинським, Дмитром Донцовим, іншими діячами українського національно-визвольного руху. Теоретичне та практичне надбання попередніх поколінь українських патріотів у справі національно-визвольних змагань українства за свою незалежність стало важливим здобутком ініціаторів НРУ, зокрема у формуванні положень з національного питання, задокументованих у програмі НРУ. Виправданою видається думка, що тривале збереження масової популярності НРУ було зумовлено саме чіткістю ідеологічної позиції щодо будівництва незалежної

⁷ З відозви Народного Комітету Української національно-демократичної партії до народу (5 січня 1900 р.) // Там само. – С. 27.

⁸ З відозви Загальної Української Ради до народів світу. 15 вересня 1916 р. // Україна в ХХ столітті (1900-2000): Зб. документів і матеріалів / Упоряд.: А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусев, В.Ю. Король та ін. – К.: Вища шк., 2000. – С. 24 – 26.

⁹ Герашенко Т. Микола Міхновський у спогадах і оцінках його сучасників // Молода нація. – 2003. – №2 (27). – С. 15.

держави українського народу, держави на базі корінної нації, яка на своїй етнічній території призначена реалізувати природне право на самовизначення, гарантуючи й права національних меншин.

Отже, заслуга ідеологів НРУ полягає, насамперед, у тому, що вони використали попередні історичні надбання в царині самовизначення – у нових політичних і соціально-економічних умовах.¹⁰ Дійсно, питанню національного самовизначення Українського народу приділяється значна увага у програмних документах НРУ загалом, а також його численних територіальних осередків (зокрема, Івано-Франківському та Миколаївському обласних). Так, відповідно до розділу «Політична система і державна влада» програми НРУ, Україна є національною державою, утвореною в процесі реалізації самовизначення української нації, що гарантує її право на розбудову суверенної національної держави і самостійне визначення форм своєї національно-державної організації.¹¹ З огляду на свою визначальну роль, наріжну важливість для конституювання та легітимації української державності, доктринальну розробленість та публіцистичну популяризацію зусиллями національної еліти й широкого загалу, принцип самовизначення націй займає і повинен займати надалі чільне місце серед визначених у програмних документах ідеологічних першооснов Народного Руху України. В цьому сенсі політична програма НРУ та партійна ідеологія загалом – вигідно відрізняються від подібних засадничих документів та політичних доктрин більшості українських партій.

Разом із тим ідеологічні засади функціонування кожної партії, а отже і її політична програма – мають постійно вдосконалюватися задля відповідності потребам часу й пануючим у суспільстві відносинам. Одним із найбільш ефективних способів такого вдосконалення – є своєчасне врахування ідеологічних і тактичних помилок своїх попередників.

¹⁰За матеріалами книги: Гончарук, Г. І. Національна ідея і Народний Рух України. – Одеса: Астропринт, 2004. – 169 с. (<http://www.nru.org.ua/print/?id=4&t=analitic>).

¹¹ Відповідно до Програми Народного Руху України (<http://www.nru.org.ua/about/program/?id=10>).

Розгляньмо ж деякі помилки українства на ниві практичної реалізації ним принципу самовизначення.

Так, один із основних недоліків українського державно-політичного руху часів визвольних змагань 1917 – 1920 рр. – нині вже цілком подолано елітою й керівництвом НРУ. Йдеться про недосвідченість, брак правового та політичного досвіду українських діячів, їх моральну неготовність належним чином захищати інтереси України. Так, для III і IV Універсалів Центральної Ради була характерною слабкість історико-правового характеру щодо самовизначення, невміння поставити питання справу відродження української державності на принциповий ґрунт та широку історичну перспективу.¹² Чинні ж нині програмні засади НРУ чітко й однозначно засвідчують правомірність та логічність відродження самостійної України. Урок історії було успішно засвоєно!

Разом із тим політика та ідеологія партії із плином часу покликана вирішувати все нові й нові питання у сфері національного самовизначення – цього разу вже в межах суверенної України. В даному контексті, зокрема, стосовно створення національних адміністративно-територіальних одиниць в Україні (спосіб забезпечення етносам України права на самовизначення) так само доцільним видається врахування негативного досвіду попередників. Так, відомо, самовизначення може здійснюватись як шляхом відокремлення від однієї держави та приєднанням до іншої, або ж здобуття статусу самостійної держави; так і через утворення власної адміністративно-територіальної одиниці. В цьому сенсі маловідомим є український досвід задоволення широкого кола політичних, економічних і культурних інтересів меншин у процесі т.зв. «низового національного районування», коли Україну поряд із Уралом і Північним Кавказом було обрано в СРСР в якості експериментального регіону для такого районування. Виокремлення національних районів і сільрад покликане було забезпечити правове становище компактно розселених меншин, стимулювати їх залучення до

¹² Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. Том 2. – К.: Основи, 1994. – 573 с. – С. 47 – 48.

державного будівництва, допомогти розвивати свою культуру, користуватися рідною мовою, вирішувати соціально-економічні проблеми. При цьому перш за все повинні були враховуватися побажання місцевого населення.¹³ На практиці ж зазначений спосіб самовизначення виявився вкрай неефективним, оскільки, по-перше, воно дуже часто надавалося («спускалося згори») у примусовому порядку та всупереч волі більшості населення (що лиш прискорювало його асиміляцію). По-друге, спираючись суто на офіційну статистику, нерідко в Україні воно здійснювалося на старих асимільованих етнічних землях українців. Так, в 1760 р. в Путивльському повіті проживало 70,7% українців¹⁴, за даними від 1886 р. повіт цілковито зараховано до етнічної території українців¹⁵, а за даними від 1892 р. українські селяни становили в повіті 93% населення.¹⁶ По-третє, дуже часто такі райони створювались на території, де українці невдовзі здобули більшість – польський, болгарські і російські національні райони: так, у Вільшанському болгарському районі (Кіровоградщина) болгари 2001 р. становили 9,8%¹⁷, а в колишніх польському Мархлевському (Волинь) та російському Великописарівському на Сумщині – відповідно поляків та росіян нині нараховується менш ніж 20%. Все це показало штучність та неефективність створення на території України національних районів, тож принципова невиправданість створення національних адміністративно-територіальних одиниць в сучасній Україні – має бути врахована у політиці НРУ.

В даному контексті необхідно звернути увагу на малодосліджене в науці фактичне визнання Україною за окремими меншинами права на політичне самовизначення шляхом сприяння їм на початку 90-х років у створенні територіальних одиниць із переважанням у них населення з

¹³ Голотвин Ж., Хмара Н. Национальное районирование России: из опыта прошлого // Обозреватель-Observer. – 1993. – № 25 (29). (http://www.rau.su/observer/N25_93/25_02.HTM).

¹⁴ Бережная С.В. Динамика численности и этнического состава населения Курского края в XVIII-XIX веках // Социальная история российской провинции в контексте модернизации аграрного общества в XVIII-XX вв. Материалы международной конференции – Тамбов, 2002. (www.tambovdem.ru/theses.php?id=tes_tambov02).

¹⁵ Алфавитный список народов, обитающих в Российской Империи // Демоскоп Weekly. – 2005. – №187-188.

¹⁶ За матеріалами Енциклопедичного словника Блокгауза та Єфрона // <http://be.sci-lib.com/article084438.html>.

¹⁷ Про кількість та склад населення Кіровоградської області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року // <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/kirovograd/>

меншин. Так, Герцаївський район Чернівецької області було відновлено вже в незалежній Україні в грудні 1991 р. – січні 1992 р. Причому відновлення Герцаївського району, де румунське населення становило 91,5% мешканців у 1989 р. і становить понад 95% нині, на рівні доктрини було визнано практичною реалізацією принципу збереження етнічної самобутності меншин та забезпечення різнобічних умов їх розвитку в прикордонних районах України – як стратегії державної етнополітики України.¹⁸ Даний район є найменшим в Україні за площею, чисельністю населення та рівнем економічного розвитку, має найменший за чисельністю населення районний центр в Україні.¹⁹ Одразу ж згадуються паралелі із викладеними М. Скрипником принципами радянської етнополітики: «для національних районів у нас прийнято значно менші розміри – якби це був звичайний район, ми б ніколи його не створили».²⁰ Відмінності із радянським районуванням полягають у юридичній процедурі створення району, а отже й обґрунтуванні необхідності створення: за радянської доби створення національних районів прямо визначалося правом таких меншин на власне державне будівництво як різновид самовизначення народів, а в незалежній Україні за відсутності національно-територіальних утворень – йшлося лише про суб'єктивно прийняте парламентом рішення щодо утворення нової адміністративної одиниці з ініціативи її територіальної громади²¹ без акцентування уваги на етномовних характеристиках такої громади та її мотивації. Наслідки такого самовизначення для соціально-економічних умов життя румуномовної спільноти виявилися катастрофічними: в Герцаївському районі в 1997 році робітників було 6,5 тис., а службовців – 2,8 тис. Середньомісячна зарплатня

¹⁸ Склярська О. Реалізація державної геоетнополітики: досвід незалежної України (на прикладі Закарпатської та Чернівецької областей) // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2008. – №2.

¹⁹ Найменшому району Чернівецької області виповнилося 15 років // Час 2000. – 2006. – №49); За інформацією із сайту Чернівецької обласної державної адміністрації // bucoda.cv.ua/bukovina/4/9_1.html.

²⁰ Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду / За ред. Л. Масенко – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2005. – 399 с. – С. 45.

²¹ Найменшому району Чернівецької області виповнилося 15 років // Час 2000. – 2006. – №49.(2000.cv.ua/2006/49/12).

цих двох соціальних груп становила тоді 80 грн. при середньообласній у 120 грн. і була найнижчою серед районів області.²²

Тоді ж, на початку 90-х рр., самовизначення місцевого населення в межах України відбувалося і в більшому масштабі, як-от при відновленні у лютому 1991 р. Автономної Республіки Крим та появи проблем визначення конституційного статусу цього утворення. Як відомо, Кримська АРСР до її скасування в 1945 р. була автономною радянською республікою, створеною за територіальною ознакою, оскільки на її території проживала велика кількість представників різних національностей. До складу України територію скасованої Кримської АРСР було передано вже як область. В 1990 року в області було проведено референдум, на якому більшість населення висловилося за відновлення АРСР.²³ Водночас спроба механічного відтворення статусу Кримської автономії в її колишніх формальних параметрах як суб'єкта федерації виявилась шкідливим для цілісності України – і належало шукати інші шляхи вирішення цієї проблеми на принципово новій концептуальній основі. Єдиноприйнятною для України в цій ситуації було визнано модель територіальної (обласної, регіональної) автономії, що й було відображено як у ст. 75-1 попередньої Конституції УРСР, так і в Законі України «Про Автономну Республіку Крим» (АРК) від 17 березня 1995 р. та Законі України «Про Конституцію Автономної Республіки Крим» від 4 квітня 1996 р., а також у розділі X чинної Конституції України, за якою АРК входить до системи адміністративно-територіального устрою України (ст. 133) і є невід'ємною часткою України (ст. 134) з наданням їй особливих повноважень порівняно з іншими адміністративно-територіальними одиницями, зокрема такими, як область.²⁴ І хоч дана республіка є територіальною, а не національною автономією

²² Майборода О., Чілачава Р., Пилипенко Т. та ін. Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві / Ред. Н. Лисюк – К.: Фонд «Європа XXI», 2002. – 312 с. – С. 21.

²³ Старовойтова Г.В. Национальное самоопределение: подходы и изучение случаев. – СПб., 1999. – 208 с.

²⁴ Новик В.П. Поняття адміністративно-територіального устрою в Україні. // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2008. – №2. (<http://www.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/2008-2/08nvptuu.htm>).

України як складної унітарної держави, утворено її було за наслідками волевиявлення населення, що в своїй більшості належало до російської етнічної меншини України. До того ж ВРУ законодавчо було закріплено в Конституції АРК принципові положення щодо можливості використовувати в офіційному діловодстві українську, російську та кримськотатарську мови. Отже, правовий режим АРК щодо національного питання відрізняється від інших регіонів України – навіть таких, де переважає одна (м. Севастополь), або ж проживає декілька значних за чисельністю меншин (Закарпатська та Чернівецька області). Зазначена адміністративна реорганізація та запровадження специфічного мовного законодавства не допомогло російській меншині щодо збереження її етнічної самобутності: за даними від 2001 року відсоток росіян в АРК скоротився із 65,6% до 58,5%.²⁵

Як зазначалося, принцип самовизначення Українського народу було із належним рівнем деталізації відображено у програмі політичної партії НРУ, однак станом на теперішній час таке положення видається радше даниною державотворчим змаганням українства, поясненням сутності української держави – ніж розрахованою на перспективу програмою дії. Водночас проблема прагнень до самовизначення етномовних груп в межах України із полином часу стає все більш злободенною – тож потребує чіткого визначення керівництвом НРУ своєї ідеологічної позиції та спектру орієнтовних дій у відповідь.

З урахуванням чинного досвіду забезпечення прав та інтересів окремих етносів та інших національних меншин, у тому числі права на політичне самовизначення, українська держава мусить керуватися найбільш затребуваними нині механізмами захисту прав людини та соціальних груп – основоположними принципами права й праворозуміння. Такими є принцип пропорційності, балансу інтересів як складова верховенства права при застосуванні соціологічного праворозуміння.

²⁵ Про кількість та склад населення Автономної Республіки Крим за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року // <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/crimea/>.

Принцип верховенства права як один із найважливіших європейських принципів остаточно сформувався у рішеннях європейських судів та являє собою одну з найбільш важливих основоположних засад європейського права. Цей принцип є доволі поширеним за своїм обсягом і складається з окремих елементів-принципів: правової визначеності, правової ефективності та дотримання балансу інтересів (різних осіб щодо порядку реалізації ними своїх прав і потреб балансу інтересів держави, особи та суспільства або ж інтересів індивіда й колективу тощо). Так само й суддя Конституційного Суду України Кампо В.М. розуміє зазначений принцип пропорційності у контексті справедливого збалансування інтересів людини з інтересами (потребами) суспільства. Він наводить фрагменти рішень Європейського суду з прав людини – як-от у справі *Soering v. United Kingdom*, де в рішенні від 07.07.1989 р. Суд зазначив, що Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод спрямована на пошук справедливого співвідношення між потребами, пов'язаними з інтересами суспільства загалом, і вимогами захисту основних прав людини». У справі *Rees v. United Kingdom* у рішенні від 17.10.1986 р. було зазначено, що, з'ясовуючи, чи існує позитивне зобов'язання держави стосовно людини, «належить врахувати справедливий баланс, який має бути встановлений між інтересами всього суспільства й інтересами окремої людини; пошук цього балансу – мета всієї Конвенції».²⁶ З таких міркувань пріоритету загальнодержавних інтересів на Буковині над інтересами місцевої румуномовної спільноти і водночас пріоритету соціально-економічних аспектів її життя, спрямованих на забезпечення фізичного буття окремих представників меншини (забезпечення їм належних побутових умов та рівня добробуту) над їх правами в національній сфері – створення й існування Герцаївського району видається невиправданим, недоцільним і навіть неправомірним.

²⁶ Кампо В.М. Судова доктрина верховенства права: український досвід в європейському контексті // Юридичний журнал. – 2008. – № 10.

Докладне вивчення, відображення в програмі НРУ серед основоположних засад та подальше застосування соціологічного типу праворозуміння щодо реалізації принципу самовизначення меншин – є виправданим з огляду на обумовлену державними та загальносуспільними інтересами українства необхідність надавати меншинами лиш той обсяг і форми самовизначення, які є реально затребувані ними. В соціологічному праворозумінні акцент переноситься із змісту юридичних правил (зокрема і як позитивних норм) на конкретику їх дії, практичну реалізацію, особливості їх практичного застосування²⁷ На думку В.М. Кравця, прихильники соціологічного праворозуміння сприймають право крізь призму конкретного, динамічного, реального суспільного життя, існуючих явищ, що лежать в основі прийняття юридичних рішень.²⁸ У контексті самовизначення етномовних груп даний тип праворозуміння передбачає врегулювання нормами права перш за все наявних у суспільстві відносин відповідно до реальних потреб етномовних груп, тобто фактичне обмеження абсолютизованих безумовних прав спільнот реаліями здорового глузду та розумної обґрунтованості їх потреб в умовах кожної конкретної країни. Все це повинно бути враховане суспільно-політичними діячами НРУ, що ті, перебуваючи при вдалі та здійснюючи керівництво державою, розуміли: право на самовизначення має лиш той народ, який чітко, неодноразово та беззаперечно довів своє бажання самостійно організувати своє життя в межах України та підтвердив його шляхом проведеного відповідно до законів України волевиявлення. До того ж практичні відносини з реалізації даного права не повинні спричинити конфлікт із іншими потребами та інтересами етномовних груп, та інтересами держави і всього українського суспільства.

Як бачимо, принцип самовизначення націй є надзвичайно важливим для України, тож був закономірно відображений у програмних документах

²⁷ Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы. — М.: Новый Юрист, 1999. — 240 с.

²⁸ Кравець В.М. Типи праворозуміння як методології основних філософсько-правових дискурсів: дисертація канд. юрид. Наук. – К.: Національна академія внутрішніх справ України МВС України, 2003.

НРУ щодо Української нації загалом. Разом із тим тенденції до національно-культурного відродження етносів України та радикалізації їх вимог ставлять на порядок денний питання реагування НРУ та інших патріотичних сил України на зазначені вимоги. Проаналізований в даній доповіді державно-політичний досвід забезпечення інтересів етномовних груп за СРСР та в незалежній Україні виявив випадки нав'язування етномовній групі самовизначення, а також низку проблем соціально-економічного та культурного характеру, які виникають у процесі реалізації етносами України даного права: Тому найбільш ефективним та доцільним видається врегулювання відносин із реалізації самовизначення відповідно до принципу пропорційності (балансу інтересів) як складової верховенства права та на основі соціологічного праворозуміння.

Екстраполюючи отриманий внутрішньо український досвід самовизначення спільнот на загальносвітові процеси відродження етномовних соціальних груп та радикалізації їхніх вимог, можна зробити наступний прогноз та побажань щодо української політики, а отже й політики НРУ у сфері політичного самовизначення:

1. З огляду на конституційно закріплене розуміння Українського народу як громадян України всіх національностей, не є можливим самовизначення соціальних груп в межах України, утворених за регіональною ознакою і до складу яких входить декілька етносів/національностей («донбасівці»), а також соціальних груп, не визнані в Україні як етноси/національності (русини).
2. Визнання Україною права на самовизначення за населенням Косова, а також Абхазії та Південної Осетії. Придністров'ям – суперечить українським національним інтересам та може спричинити зростання внутрішньодержавного сепаратизму, тоді як ігнорування даного принципу видається ігноруванням колективних прав спільнот, що борються за незалежність.

В якості компромісу можна запропонувати т. зв. Концепцію обмеженого визнання Україною права на самовизначення, або визнання зазначеного права за низки умов:

- a. Населення, яке бореться за самовизначення, є етномовною суспільною групою, відмінною від титульного етносу України, або частиною такої групи – з урахуванням усталеної у міжнародних відносинах практики боротьби за самовизначення етнічних груп, які вже мають власні держави (католики-ірландці Ольстеру, албанці Косова, населення Карабаху і Придністров'я);

Наступні умови значною мірою обумовлюються соціологічним типом праворозуміння:

- b. Зазначена компактно розселена соціальна група одностайна у своєму бажанні реалізувати самовизначення, явно й особисто засвідчує це бажання активними (та водночас законними) суспільно-політичними діями (акції протесту, референдуми, пікетування, збори та інші масові заходи) – навіть попри можливу суспільно-політичну протидію держави. Діє принцип неможливості ініціативи до самовизначення з боку Центру (як-от коли ПАР оголосила незалежними «бантустані»; національна політика СРСР, КНР).
- c. Принциповим є надання самовизначення саме і виключно тому суб'єкту – що його бажає, тобто етномовній спільноті, або політично активній її частині, що бореться за самовизначення. Діє принцип поділу адміністративної одиниці при відокремленні її частини (те, що реалізовано в Ірландії, визнане нормативно щодо Гагаузії, пропонувалося Квебеку та було заперечене щодо Косова).

Умови, обумовлені принципом пропорційності та балансу інтересів як складові принципу «верховенства права».

- d. Реалізація права на самовизначення на практиці рідко коли наділяє попередньо бездержавну спільноту власною державою. Перед цим спільнота, після визнання за нею на міжнародному рівні статусу

народу, що бореться за самовизначення – може отримати статус автономії чи суб'єкту федерації (Південний Судан, чинний статус Гагаузії та пропонуваній – для Придністров'я).

- e. Реалізація спільнотою як колективним суб'єктом свого права на самовизначення не повинне порушувати соціально-економічні та культурні права й інтереси цієї та інших спільнот загалом, а також конкретних їх представників – приватних осіб, громадян. (приклад району Герци).
- f. Реалізація спільнотою самовизначення завжди повинно відбуватися за участю держави, в якій спільнота проживає та за наслідками консультацій із керівництвом такої держави – задля уникнення або ж максимального нівелювання порушень взаємних інтересів.
- g. Можливим є нормативне (конституційне) закріплення правомірності самовизначення із наведенням виключного переліку обставин, за яких таке самовизначення можливе, а також нормативного порядку його реалізації. (Молдова, Ефіопія, СРСР).